

Мајга Г. МИЛИКИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПРОЗА АНТОНИЈА ИСАКОВИЋА У НАСТАВНОМ КОНТЕКСТУ**

Апстракт: У фокусу истраживања је проза Антонија Исаковића у контексту наставе матерњег језика и књижевности. Од шездесетих година XX века приповетке из Исаковићеве прве књиге, *Велика деца* (1953), обрађиване су у настави. У основно-школским програмима биле се заступљене приче „Кашика“ и „Првени шал“, док се у средњим школама и гимназијама обрађивала збирка приповедне прозе *Велика деца*, односно избор из ње. У раду се, на основу читанки из тог периода, испитује статус прозе А. Исаковића у настави, при чему Исаковићева проза у актуелним плановима и програмима потпуно изостаје. Рад је уједно и повод за анализу дидактичко-методичке апаратуре читанке као основног уџбеника у настави књижевности. Један од циљева истраживања је да укаже на евентуалне предности враћања Исаковићевог дела у наставне програме.

Кључне речи: Антоније Исаковић (1923–2002), *Велика деца*, методика, настава, читанка, Српски језик, Српски језик и књижевност.

1. „КРВ КОЈА СЕ САОПШТАВА“: ПРОЗА АНТОНИЈА ИСАКОВИЋА

Антоније Исаковић (1923–2002) улази у ред српских књижевника чије последиштво обухвата и различита поља друштвеног живота. Био је високи партијски функционер, члан уметничког савета у „Авала“ филму, директор и главни и одговорни уредник „Просвете“, уредник и директор демократски оријентисаног *НИН*-а, уредник промодернистичког *Дела*, академик и потпредседник Српске академије науке и уметности и др. Био је и члан контроверзне групе из Симине 9а. Тој групи припадали су интелектуалци који су шездесетих и седамдесетих били својеврсни декаденти који су деловали с националних позиција. Мића Поповић, један од декадентата те групе, овај необичан кружок овековечио је на чувеним сликама из забрањеног циклуса *Сликарство њризора* (1971), под насловом „Почетком марта у кругу пријатеља, слева надесно: Живорад Стојковић, Борислав Михајловић Михиз, Добрица Ћосић, Лазар Трифуновић, Антоније Исаковић, Мића Поповић (Хексагонални простор I–VI)“ (Вучетић 2016: 234–235).

* Истраживач-сарадник, magdamilic95@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

Као младић Исаковић је био део строја Прве пролетерске бригаде и са њом учествовао у свим биткама Народноослободилачке борбе (Радић 1990: 9). Искуство рата пресудно је одредило његово стваралаштво, мада би било погрешно назвати га искључиво ратним писцем. Рат је у Исаковићевом делу и метафора хаоса и страдања, која јунаке ставља у различите, како би рекао Исаковић, „немогуће ситуације“ (Олујић 1959: 40). У основи су то јасперовске граничне ситуације, које су прекретничке – воде или смрти или аутентичнијој егзистенцији: „Рат ми је баш зато опсесија што ствара изузетне тренутке и положаје који поре човека, издижу га, разапињу и – потврђују“ (Олујић 1959: 41). На концу интервјуа Гроздани Олујић из 1957. године „Револуција из угла Антонија Исаковића“, на питање шта је за њега литература, Исаковић језгровито, сасвим у духу своје поетике, одговара: „Крв која се саопштава“ (Олујић 1959: 45). Пунокрвност, срчаност, виталност свакако су међу првим асоцијацијама на Исаковићево дело.

Прву Исаковићеву књигу прозе, *Велика деца* (1953), чини девет приповедака о свакодневици у Другом светском рату. Ова збирка унела је дах свежине и модерности у српску послератну прозу. *Велику децу* је проницљиво и у „свом стилу“ представио Б. М. Михиз, критичар који је, уз Зорана Мишића и Петра Цадића, учествовао у формирању новог књижевног таласа означеног као *модернизам 50-их година* (Пантић 1997: 8). Михизов приказ први је значајнији текст о Исаковићевом делу. Публикован је у *Новој мисли*, часопису који је у оно време полемикâ окупљао и реалисте и модернисте:

Две стотине педесет страница невеликог „Нопоковог“ формата. Збирка приповедака. Ново приповедачко име: Антоније Исаковић. Пронађени психолошки простори што анегдоту самељу тако да од ње не остане ништа друго до оквир у који се шаље чврст, једноставан, уверљив комад живота. Једна рана зрелост и густина. Велике могућности отворене сигурном обдареношћу која почиње. Богатство сведених, шкртих форми приповедања. Чврст реализам лако осенчен почетном стилизацијом. Ништа романтично, ништа романтизовано у једном пространом, необичном, крупном живљењу, депатетизована патетика живота и умирања. Индукција у методу, ситан грађевински поступак чврстих малих форми. Акцент на психолошком. Постепена елиминација фабулативног. Говор и покрети људи, шкрт пејзаж и тајна намера идеолошког осветљења нигде у првом плану, без декларација и без шематичности. Готово увек поступком изван својих људи, ретко у њима, често изнад њих. Телеграфија подтекста и заузданост дескрипције. Слуштене сонде у поступке и мотиве. Свој свет (Михајловић 1954: 113).

Као што примећује Б. М. Михиз, Исаковићева проза је заснована на анегдоти, усмерена на психолошке просторе и доноси редукован, прегнантан израз прожет лиризмом. Говорећи о значају прозе А. Исаковића, Михајло Пантић истиче да, уколико судимо „према доцнијим поетичким трансформацијама српске књижевности, готово [је – М. М.] извесно да су промене у поезији и приповеци (то јест, краткој причи) – и естетичком вредношћу и успостављањем прекинутих континуитета традиције и степеном иновације израза – много више него оне у роману, одредиле и облик и лик и даљи ток српске књижевности друге половине XX века“

(1997: 8).¹ Таквој перспективи можемо придружити становиште која се неретко јавља у критици по ком је српска књижевност у основи приповедачка: њени преображаји и обнове често су најављивани и остваривани приповетком (Стевановић 1982: 292; и др.). О томе на изванредан начин сведоче и неки од наших најзначајнијих романа, који су новелистичке структуре.

Чини се да је Исаковић био посебно заинтригиран дилемама („драмом савешћу јунака“; Џацић 1990), које су у његовом делу далек одјек античких трагичких ситуација. Током рата Исаковић је „водио неке забелешке, неку врсту дневника“: „То није била хроника... Покушавао сам да се одредим према извесним детаљима одабраним из мноштва онога што се око нас догађало“ (Исаковић 1990б: 31). Иако је за овога писца било важно „одредити се“ према ситуацијама у рату, то не би значило да је ангажман у његовом делу претежен и да прелази у тенденцију. У вези са тим стоји и питање зашто Исаковић пише, које му у интервјуу поставља млада Гроздана Олујић. Исаковић у одговору истиче управо значај нијансираности става о ситуацијама у рату у његовој прози и тиме акцентује одлике којима учествује у модернизацији српске књижевности, у атмосфери у којој је до 1952. културну климу практично диктирало Одељење за агитацију и пропаганду (в. Димић 1988)²:

Хоћу нешто да наметнем свету – каже – и то стоји у ономе што пишем. То „нешто“ је моја визија света, коју хоћу да објасним, да осмислим, да утиснем у свест људи. Увек покушавам да дам неколико алтернатива, у којима ће читалац наћи решење, иако је и моје ту негде сакривено. Ето – додаје скоро извињавајући се – кријем своју наметљивост, иако ми је до ње много стало (Олујић 1959: 44–45).

Поред књиге *Велика деца*, међу значајнијим Исаковићевим делима су *Пајраћ и вајра* (1962), *Празни брџеви* (1969), *Трен 1* (1976) и *Трен 2* (1982). У фокусу нашег истраживања биће приче из *Велике деце* које су биле заступљена у читанкама, односно у настави матерњег језика и књижевности, и то од шездесетих година прошлог до друге деценије ХХИ века. Део истраживања посвећен је, дакле, и читанкама као основним уџбеницима у настави књижевности. Све читанке у оквиру нашег истраживања надлежни орган је одобрио за употребу у настави.

2. КЊИЖЕВНО ДЕЛО А. ИСАКОВИЋА У НАСТАВНОМ КОНТЕКСТУ

Проза А. Исаковића рано је ушла у наставу књижевности и језика, и то најпре причом „Кашика“, коју је Исаковић прво написао (Исаковић 1990г: 91; ОРСХЈ 1968: 123). У контексту основношколског образовања и васпитања у различитом периоду од шездесетих година до данас биле су тумачене Исаковићеве приче „Кашика“ и „Црвени шал“, док је у средњој школи и гимназији обрађивана збирка

1 Српска књижевност из педесетих година ХХ века одређује се као *време романа* (в. Бандић 1958).

2 При томе социјалистички реализам у српској књижевности није био толико изражен, колико, рецимо, у сликарству (Палавистра 1972: 10; Лукић 1968: 25; и др.).

приповедне прозе *Велика деца*, односно избор из збирке, а у читанкама су били присутни одломци прича „Вече“ и „Кроз грање небо“. Ево на који начин је Исаковић коментаришао то што је његово дело ушло у школске програме:

Морам да признам, када сам први пут чуо да је моја прича ушла у школски програм, мало сам се уплашио. Ево због чега: сетио сам се кад сам био гимназиста, онда по школском програму учили се српски писци, читале се њихове песме, приче. Нама је онда у свести било, барем у крушевачкој гимназији, писце које смо учили – они су мртви. Онда сам сматрао да писци пишу и постају писци који се уче тек оног тренутка кад умру. Иначе се дотле баве радом, писањем. То је било моје рано схватање. Па кад сам ушао релативно рано у школски програм, ја сам се стресао, нисам ваљда толико стар. А онда сам се плашио што са школским програмом могу да вас догматизују, укалупе, што школа и свако учење носи са собом. Младиће, девојке, уопште млади свет треба научити да љубе књигу, научити их да уживају у читању, развити им потребу да размишљају о књизи, да им све то постане саставни део живота (Исаковић 1990а: 39).

Исаковић овде додирује питања која се тичу изграђивања канона, али и методике наставе књижевности. Један од изазова у настави књижевности свакако је да се дела која се обрађују – поједноставе, да се одређена тумачења почну сматрати јединим исправним, петрификованим, чиме би се дело затворило за даљу интерпретацију. Томе могу допринети разни чиниоци, између осталог догматичност наставника у фаворизовању одређеног тумачења, инсистирање на тумачењу из приручника итд. Међу средишњим питањима наставе је и која ће дела поетику једнога писца представити у оквиру школског програма. Тако, рецимо, Невена Лукинић у раду „Хорхе Луис Борхес – херменеутички изазов наставе књижевности“ увиђа да прича „Чекање“, која се обрађивала у четвртој разреду гимназије, није потпуно репрезентативна за укупно дело аргентинског писца (в. Лукинић 2020)³. Могло би се рећи да су у наставни процес била укључена репрезентативна дела А. Исаковића, како по тематици, тако и по књижевном поступку и литерарној вредности. Овај аутор је бесумње српску књижевност највише протресао књигом *Велика деца*. Такође, како је Исаковић на првом месту приповедач, а таква имагинација огледа се и у његовим романима (Јовановић 2009: 23), приповетка, односно књига приповедака, репрезентативна је за његов опус.

Ауторка до сада једине монографије о Исаковићевом делу, Виолета Јовановић, *Велику децу* жанровски одређује као венац приповедака⁴: „Приповетке

3 Ово је касније промењено. Док је у читанкама за гимназију из 2016. заступљена Борхесова прича „Чекање“, у складу са измењеним наставним програмом, у издању од 2021. заступљене су приче „Вавилонска библиотека“ и „Врт са стазама које се рачвају“.

4 Овај књижевни облик се у смислу књижевнотеоријске елаборације зачиње студијом Горана Радовића, који венац приповедака дефинише као гранични жанр у српској књижевности нарочито карактеристичан за период од педесетих до седамдесетих година 20. века. Као главне примере наводи *Бујарску бараку* (1969) М. Савића, *Ране јаде* (1970) Д. Киша, *Башићу сљезове доје* (1971) Б. Ђошића, *Пејријин венац* (1975) Д. Михаиловића, *Кућу на осами* (1976) И. Андрића и др. (Радовић 2003: 6).

Велике деце задржавају своју целовитост, али једним својим током настављају да живе у наредним, у којима добијају своју праву, или још једну, одложену поенту, бацајући ново светло на приповедни свет и епизоде других прича“ (Јовановић 2009: 77). У наставној обради ове књиге посебно је важан избор интеграционих чинилаца интерпретације, који би требало да имају „гравитациону моћ“ „да окупе и умноже гледишта“, те да се кроз њих, макар и у форми осврта, „сагледају и све остале сагласне вредности“ збирке *Велика деца* (Бајић 1994: 35). Приликом наставне интерпретације тог типа од помоћи је тзв. растресито локализовање књижевног текста, односно оно које се не обавља само у уводном делу часа обраде, или приликом мотивисања ученика за читање, доживљавање и проучавање књижевноуметничког текста, већ у тренуцима када ток интерпретације текста то захтева (Мркаљ 2014: 72).

Ратна свакодневица у *Великој деци* открива специфичну динамику унутрашњих светова јунака. У својој првој књизи прозе Исаковић је „трагику и хероизам наше Револуције осветлио с њихове унутрашње стране: кроз хтења, сукобе, слабости, промашености, победе или падове њених бораца, ‘велике деце’, над чијим често неважним и ситним, људским мотивима Историја при доношењу коначног суда није имала времена да се задржава“ (Олујић 1959: 53). И управо та димензија збирке би требало да буде у главном фокусу наставне интерпретације. Приповедање о светини и борцима у Народноослободилачком рату у *Великој деци* углавном тече у трећем, свезнајућем лицу, којим се неретко уводи и техника доживљеног говора, али и фигура колективног јунака (в. Јовановић 2009: 144–154; Стевановић 1982: 308–314). Приказ ратне свакодневице у збирци је посебно чулан. Фреквентност гласова *с*, *з*, *ш*, *ж* и ономатопеја у функцији су подражавања звукова природе, која је најчешће фон збивања, а поетичности приповедака доприносе и мириси јаглике, сремуса, шум борова, лет птица, трк верерица, зечева. Наведени аспекти Исаковићеве збирке могу бити повод и за учење и утврђивање стилских фигура, граматичких категорија и др.

Читанка је хрестоматија одабраних књижевних дела предвиђених наставним програмом за одређен узраст (Мркаљ 2014: 71). Она је мала антологија најлепших и највреднијих уметничких остварења; ученици на њој изграђују свој књижевни укус (Чукановић-Каравидић 2006: 28). Мада не једини, читанка је најкомплетнији уџбеник матерњег језика, у коме се преламају сви задаци и све компоненте наставе овога предмета (Ковачевић, Чабаркапа et al 1993: 96). За израду читанке не постоје званична упутства, она се више подразумевају (Чукановић-Каравидић 2006: 27):

Као основни елементи који чине структуру читанке јављају се: избор текстова, редослед текстова или њихово окупљање у одређене тематско-мотивске целине, методичка апаратура; заступљеност других наставних подручја: граматика, правопис, говорна култура, лексичке вежбе и сл., речник мање познатих речи и израза, белешке о писцима, илустрације, књижевнотеоријски појмови; ликовно-графичка опрема: дизајн, фотографије, уметничке слике, графике и задаци за самостални рад ученика и друго (Чукановић-Каравидић 2006: 27).

Окосницу за структуру *Чиѡанке за IV разред ѡмназије* (Вученов, Димитријевић 1970), за наставу одобрене 1958, чине ратови у XX веку. Тако *Чиѡанка* има следеће сегменте: „Наша књижевност од почетка XX века до Првог светског рата“, „Наша књижевност између два рата“ и „Народноослободилачка борба у делима наших књижевника“. У последњем сегменту, где би било место делу А. Исаковића, од српских аутора заступљени су одломци романа Б. Ђошића, М. Лалића, О. Давича и Д. Ђосића. Послератна приповетка заступљена је једино текстом „Бриле“ Јована Поповића (1905–1952), писца блиског социјалистичком реализму. Поповићева приповетка је у *Чиѡанци* праћена текстом Велибора Глигорића, критичара који је и сам књижевну уметност углавном идеолошки уско поимао.

Чиѡанка се отвара делом М. Горког. „Књижевно дело Максима Горког познато је широм света: он спада међу најчувеније писце совјетске књижевности. И ниједан писац није извршио тако снажан утицај на развитак свести радничке класе као он“ (Вученов, Димитријевић 1970: 3), стоји у уводном тексту, који је у функцији локализовања одломка. Испред аутора југословенског корпуса даје се, дакле, одломак из романа *Маѡи* М. Горког. Такав детаљ указује на изражено идеолошко уподобљавање наставе, што, међутим, не значи да су се у оно време програми састојали искључиво од идеолошки пожељних поетика⁵. Максим Горки као зачетник (и творац термина) социјалистичког реализма, великим бројем дела био је присутан у програмима матерњег језика и у основној школи, не само у гимназији (в. ОРСХЈ 1968)⁶. Његов роман *Маѡи* помиње се и у Исаковићевој причи „Кроз грање небо“, у сегменту у ком двојица бораца покопавају страдале и разговарају о сахрањивању:

[...] Велике парти[ј]ске људе сахрањују у кремљске зидине, заправо њихове урне. Максима Горког су ту сахранили. Јеси ли читао што од њега?

– Нисам.

– Ја сам читао *Маѡи*. То је најбољи раднички роман. Горки је био пролетер (Исаковић 1953: 76).

Чини се да су приповетке из *Велике деце* рано ушле у школске програме и због тога што на непосредан начин тематизују борбе у НОБ-у, и то у некритичком тону. Неки од јунака, попут Радоша из „Кроз грање небо“ и Дамњана из „Повратка“ и „Три плава цвета“, узорни су партизани. И када има назнака критичког елемента у причама, то је само једна од перспектива, која неретко бива поништена, између осталог, накнадном поентом. На крају приче „Црвени шал“ партизани стрељају партизанског борца који је сељанки украо шал, те тако прича наглашава

5 Као вид нарочите политизације наставе могли бисмо посматрати и заступљеност одломка сценарија партизанског филма *Козара* (1962) В. Булајића, затим дела Л. Леонова, С. Ејзенштајна, епских песама о НОБ-у итд. У вези са епским народним песмама о НОБ-у, у *Оријентационом распореду наставишној градива српскохрватској језика*, 'признаје се' да „имају већу васпитну него уметничку вредност, па у њима треба посебно истицати родољубива осећања“ (ОРСХЈ 1968: 27).

6 Истраживања о популарности филмова у Југославији, која почињу да се раде од 1948. године, показују да су међу најпопуларнијим биле екранизације дела Максима Горког (Марковић 1996: 44), што потврђује совјетске као главне утицаје на културну климу ондашње Југославије.

етичност партизанског покрета. „Црвени шал“ уједно је пример и за симболичку бременитост детаља у Исаковићевом делу: црвени шал је овде поетична метафора за партизански покрет и НОБ. Нешто другачију ситуацију затичемо у причи „У знаку априла“, из збирке *Пајраћ и вајра*, која је, као и бројна друга Исаковићева дела, екранизована, у филму *Три* (1965) Саше Петровића. У приповеци „У знаку априла“ фотограф недужно страда, након што је окривљен да је шпијун. Тешко је, при томе, из наративног проседеа ове и других Исаковићевих прича из *Велике деце* и *Пајраћа и вајре* издвојити приповедачев став према неком догађају. То је зато што се Исаковићев приповедач/фокализатор уздржава од непосредног коментаришања и тумачења.

У читанци за осми разред основне школе *На звезданим друмовима* заступљена је прича „Кашика“. Уз текст приче дата је соцреалистичка слика „Колона“ Ђорђа Андрејевића Куна, која на изванредан начин ово дело смешта у контекст идеолошки пожељних поетика. „Разговор о тексту“ који пак следи за причом доноси књижевнокритичку анализу, без редукционизма својственог политизованом читању (Гудељ 1966). „Разговори о тексту“, пишу стручни саветници, најосетљивији су део методичко-дидактичке апаратуре читанке. Они не би требало преуско да трасирају ток наставног тумачења, односно не би требало да буду замена за наставну интерпретацију (Ковачевић, Чабакапа et al 1993: 100). Супротно наведеним принципима и ваљаној педагошко-методичкој пракси, Исаковићева прича „Црвени шал“ у читанци за осми разред *Осми корак* (1968) има улогу најпре да појача револуционални занос код омладине, рођене након Другог светског рата. О томе сведочи почетак „Разговор[а] о тексту“:

Да би успела, револуција мора бити чиста. За њу је требало придобити оне који се још колебају. У револуцији се понекад било теже борити за поверење народа него против непријатељске ратне силе, макар колика и каква била. Приповедач Исаковић, и сам учесник револуције, то је добро осетио и искористио да покаже како је наша револуција водила борбу за чистоту и за поверење (Лукић, Пижурица 1968: 125).

Дизајн читанке је у свим разредима од значаја за развијање естетских знања, осећања и укуса ученика (Чукановић-Каравидић 2006: 29). У изради читанки већ у седмој, спорадично и у шестој деценији (в. Антош, Букша 1959; Чубелић 1960), умногоме се полаже и на њену разиграност у погледу дизајна. Визуелним и садржајним обогаћивањима, нарочито у потоњим деценијама, читанка постаје карактеристичан артефакт. Вишете, илустрације, фотографије, репродукције слика доприносе допаљивости и атрактивности уџбеника и уједно мотивишу ученике за рад. Таква разиграност читанке охрабрује и наставне корелације са другим предметима и областима. Илустрације у ондашњим читанкама углавном су били црно-бели портрети писаца, док су фотографије и уметничке слике често давани у колору и на мањој шашири. Такође, визуелном идентитету и ликовној апаратури читанке често су доприносили и академски сликари. У остваривању корелација преко фотографија и слика у читанци Петра Гудеља из 1966. посебно место заузимају ликовне уметности. У њој су приказана уметничка дела од стећака и средњовековних фресака,

преко остварења Гоје, Ван Гога, Пикаса, све до тада најактуелнијег српског сликарства у делима Миодрага Б. Протића, Лазара Вујаклије, Милића Станковића (Милића од Мачве) и др. (Гудељ 1966).

У истраживачким задацима читанке за осми разред *На звезданим друмовима* истакнута је поетска снага Исаковићеве метафоре: „Метафора је Исаковићев омиљени начин изражавања. Приповетка ‘Кашика’ кишти од сочних, снажних и неубичајених метафора. Оне се међусобно вежу и преплићу и чине текст сликовитим и уметнички убедљивим“ (Гудељ 1974: 80). Исаковић се сматра писцем који је несклон експлицитним и имплицитним поетичким исказима (Пантић 1997: 11; и др.), мада је у интервјуима у више наврата говорио о књижевном стварању, као и настанку својих дела. Метафора заузима значајно место не само у делу овога писца већ и у његовом промишљању литерарног стварања. У једном од интервјуа Исаковић говори о поенти, елементу који у његовом делу има немалу улогу: „А поента је, за мене, то вам је као онај тврди чвор, па ви потегнете прави крај пертле, само да повучете и одрешите се. Ако повучете други, погрешан крај, чвор још тврђи постаје, мучи вас и псујете га, нарочито ако негде журите. Нађена поента разреши, одмах целу причу постави на длан“ (Исаковић 1990а: 41). Сегменти интервјуа А. Исаковића могли би се на подстицајан и функционалан начин инкорпорирати у читанке и наставни процес. У складу са тим, у „Општем упутству за остваривање слободних наставних активности од петог до осмог разреда основног образовања и васпитања“, истиче се да ученике треба подстицати да користе интервјуе као изворе за учење: „Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе као што су књиге, старе фотографије, интервјуи и др.“ (ОУОСНАО 2021: 59).

Преко методичко-дидактичких смерница које у читанци *Срце над равницом* (1979) следе за Исаковићевом „Кашиком“, ученици се поближе упознају са приповетком, пре свега са кратком причом. О одликама кратке приче Исаковић је говорио у интервјуу „О краткој причи“ (Исаковић 1990в). Сегменти тог интервјуа, који има и књижевнотеоријску вредност, ученицима могу помоћи да на можда динамичнији и непосреднији начин уче о краткој причи. „Кашика“ је у овој читанци смештена у први сегмент уџбеника, „Наоружане руже“, насловљен по збирци Григора Витеза из 1955. У том сегменту су дела о Другом светском рату: Крлежин апологетски текст о Титу (праћен сугестивним питањима, која су у складу са методичким принципима, попут „Како је Тито будио Кумровец и целу нашу земљу из хиљадугодишњег сна?“ (Гудељ, Гудељ 1979: 10))⁷, затим поема „Јама“ И. Г. Ковачића, одломци из дневника В. Дедијера, одломак из *Лелејске џоре* М. Лаалића итд.

У изради *Читанке са теоријом књижевности* за четврти разред усмереног образовања (Чолак 1980) учествовао је илустратор Радомир Стевић Рас, познат и по карактеристичној употреби ћирилице, која се може видети и на страницама

7 У складу са таквом, нарочито идеологизованом концепцијом образовања и васпитања, читанке за основну и средњу школу од педесетих до осамдесетих година 20. века најчешће су се отварале фотографијом Јосипа Броза.

Чиианке. На крају Чиианке је богат речник књижевних термина, а на њеном почетку стоји план и програм наставе са циљевима и задацима, према ком се у настави обрађује избор из *Велике деце* (Чолак 1980: 6). У *Чиианци* је дат одломак из приче „Вече“, док текстове прате опсежнији књижевнокритички и књижевнотеоријски текстови, као и списак „важније литературе“. Исаковићева прича праћена је текстом „Приповедач Антоније Исаковић“ Д. М. Јерemiћа, док се као „важнија литература“ наводе додатни текстови П. Цацића, С. Леовца, Д. М. Јерemiћа, М. И. Бандића и Љ. Јерemiћа. Такав принцип, по ком се додатна литература у читанци наводи у оквиру појединачних наставних јединица, код ученика свакако може пробудити дубље интересовање за књижевна питања и уједно изоштрити њихов истраживачки нерв.

Из приче „Вече“ у *Чиианци* изостављен је њен незнатан део. Како је ова прича дуга колико и „Црвени шал“, која је у читанкама давана у целости, чини да су из васпитних разлога изостављени сегменти приче „Вече“, у којима је нарочито наглашен еротизам. У причи „Вече“ се на поетичан начин стапају чулност, музика и евокативност. Додир ероса и танатоса неретко се јавља у Исаковићевом делу, а овај тематско-мотивски комплекс најављује прозни израз Живојина Павловића и Мирка Ковача. Исаковићева прича „Вече“, и уз одређено скраћење, по поступку је репрезентативна за опус овога писца и погодна за обраду у четвртој разреди гимназије. Млади људи, јунаци приче, практично су вршњаци гимназијалаца, што би могло подстаћи идентификацију ученика са Исаковићевим личностима. Еротски мотиви у књижевности матурантима нису страни: са њима су се сусретали у *Кошћани* и *Нечистиој крви* Б. Станковића, у *Ани Карењиној* Л. Н. Толстоја, у неким од прича Михајла Пантића итд. У причи је, такође, сугерисан контраст између живота у школским клупама и оног у рату, што ученицима нарочито може бити упечатљиво⁸.

8 Прича „Вече“ води имплицитан дијалог са причом „Подне“ из збирке *Паирај и ваира*, о чијем је настанку Исаковић испричао следећу анегдоту:

„Враћали смо се са Конгреса Партије, са Осмог конгреса, из Љубљане... Возом. Били смо у једном купеу: Милан Богдановић, Мима Дединац, Сава Бурић и ја. Милан је имао фотографски апарат. Волео је да фотографише пејзаже. Седела смо у купеу, пушили, пили кафу, дуго воз иде... И јасно: причамо. Сава Бурић је у једном тренутку испричао шта се њему десило, био је командант, негде у Херцеговини:

– Из Штаба дивизије доведоше једног младића. Био је разоружан и везан. Ја сам седео на каменој клупици. Наредим да младића одвежу, а спроводнике отпустим. Кажем му да седне поред мене и питам:

– Је ли, шта је то са тобом?

Он се у почетку снебива, па се ослободи... У неком селу, где је био на задатку, задржао се са једном женом.

Док сам разговарао с њим, добијем депешу. Име и презиме његово, осуђен на смрт, стрељањем. Мислим се: можда му је то прва жена у животу. А у депеши: смрт стрељањем. И ја згужвам ону депешу, метнем је у џеп. Све он то види. Онда му кажем:

– Иди, јави се у пратећу чету. Тамо где су тешки бацачи. Одмах промени име, више се не зовеш како се зовеш. Јеси ли разумео?

Како је Сава то испричао, кажем:

– Саво, ја ћу о томе написати причу. И ту причу ћу теби посветити. И напишем: Сави Бурићу. „Подне“. А команданта сам „писао“ према лику Саве Бурића“ (Исаковић 1990г: 101–102).

У Чиианци са књижевној теоријским њојмовима за 4. разред средње школе (Николић, Милић 2004) налазимо одломке Исаковићеве приче „Кроз грање небо“. Испред одломака је краћи текст у функцији локализовања, којим се концизно и са акцентом на фабулу врши локализовање одломака у оквиру приповетке, али не и у оквиру збирке прозе. Ни у истраживачким задацима који следе за одломцима, приповетка „Кроз грање небо“ није смештена у збирку *Велика деца*. У овој читанци акценатује се филмичност Исаковићеве прозе, те је на две стране дата секвенца из књиге снимања филма *Кроз грање небо* (1958) Столета Јанковића. Уводе се и појмови из области филма као што су кадар, тотал, полутотал, средњи план, средње крупно итд. Код овог текста, који у питањима која га прате покреће и сложено питање екранизовања књижевних дела, могло се пак нешто више рећи и о другим филмовима по Исаковићевом делу, с обзиром на то да је Исаковић српски класик чије је дело често екранизовано. На нивоу помена, могло се дотаћи вероватно најпознатијег филма по Исаковићевим причама – *Три* (1965) Саше Петровића. Тиме би се ученици сусрели и са филмским црним таласом. С друге стране, у једној од последњих читанки у којој су заступљени одломци приповетке „Кроз грање небо“ (Бајић, Павловић et al 2020) извршено је и једно и друго локализовање, при чему је и укупна методичко-дидактичка апаратура ове читанке умногоме упутнија за наставну интерпретацију. Поред кључних речи за ову наставну јединицу, даје се одељак *Историје српске књижевности* Ј. Деретића о А. Исаковићу, наводе се најзначајнија дела овога писца, даје се фотографија из партизанске болнице и тиме се остварује корелација са историјом итд.

У црногорској читанци за осми разред деветогодишње школе (Ковачевић, Вучковић-Ћинћур 2009) не јавља се Исаковићево дело⁹. Осврнули бисмо се накратко на методичко-дидактичку апаратуру тог уџбеника. На пар места у читанци уместо истраживачких задатака за књижевним делом следи – разговор о тексту између ученика. Наиме, након љубавне песме „Закључак“ В. Мајаковског у преводу Боре Ђосића даје се, у драмској форми, разговор између два ученика, уведен следећим речима: „О овој пјесми разговарали су Јелена Милић и Стефан Вујотић, ученици Основне школе ‘Владо Милић’ из Подгорице. Преносимо дио њиховог разговора“ (Ковачевић, Вучковић-Ћинћур 2009: 95). У разговору ученика песма Мајаковског тумачена је на нешто непосреднији и неформалнији начин, док њихово тумачење доноси и елементе хумора. Такав, мање конвенционалан начин мотивисања ученика за читање и тумачење дела, свакако је вредан разматрања приликом израде читанке и других уџбеника за наставу књижевности.

9 Из обзира да би такве информације могле користити наредним, шире конципираним истраживањима, навешћемо списак читанки у оквиру нашег истраживања у којима Исаковић није заступљен. Исаковићевог дела нема у читанци за осми разред *За новим видицима*, у којој се, од српских аутора, налазе дела Д. Максимовић, И. Андрића, М. Селимовића, С. Раичковића, Б. Нушића, П. П. Његоша, М. Лалића и др. (Букша, Антош 1976). Нема га, затим, ни у читанци *Светионици слобде* намењеној настави у АП Косово и Метохија. У последњој читанци појављују се и дела тада актуелних писаца са Косова и Метохије, и то не само српских (в. Гудељ 1980). Према *Чиианци за осми разред*, у настави матерњег језика у Републици Српској се не обрађује Исаковићево дело (Личина, Шекара et al 1999; Шекара, Личина et al 2005), као ни у Босни (Хаџић, Идризбеговић et al 1990; Диклић, Марек et al 1991).

У читанци *Пуџ* за седми разред основне школе (Несторовић, Грушановић 2012) прича „Кашика“ смештена је у сегмент „Стотину малих чини једно велико“, у ком су поетска и прозна дела XX века настала према историјским догађајима. У седмом разреду се, такође, обрађује приповетка „Чиновникова смрт“ А. П. Чехова, као и различити записи В. С. Караџића, а ови аутори су утицали на Исаковићево дело. На то се ученицима основношколског узраста може указати, док се у гимназијском контексту разговори о утицајима могу продубити: „Негде [19]49. године ја сам посебно читао, изучавао кратку причу. Читао сам Чехова, Мопасана, нашег Лазу Лазаревића и друге писце. Правио забелешке о њиховим причама. Пре тога сам ишчитавао Вукове народне приче и записе, на пример, запис о Хајдук-Вељку доживео сам као сјајну новелу“ (Исаковић 1990г: 142). Виолета Јовановић додаје и да је недовољно испитан Исаковићев однос према Достојевском и Б. Станковићу, „на којима је, као својим узорима, инсистирао сам аутор“ (Јовановић 2009: 44). Чини се, дакле, да до сада у читанкама није довољно истицана укорењеност Исаковићевог дела у српској и широкој књижевној традицији. При томе мислимо пре свега на средњошколски ниво образовања, на ком ученици имају далеко веће читалачко искуство и знања из књижевне историје.

Сегмент „Радионица“ у читанци *Пуџ* повод је за различите стваралачке активности којима се остварују и корелације са другим предметима и областима. У „Радионици“ се поводом Исаковићеве приче предлаже да ученици организују расправу на тему „Зоћа је умро – да ли је тако морало бити“. Расправом тога типа имплицитно се акценује драмски потенцијал Исаковићеве приче. Таквом расправом, сличној популарној средњошколској дебати *Браним/осуђујем Ану Карењину*, ученици се вежбају и у логичком мишљењу, аргументованом говорењу, структурирању говора, херменеутици. Коначно, организовањем расправа превазилази се један од изазова у настави о ком је шездесетих говорила Алис Миел (Alice Miel), а то је одсуство или мањак сагледавања ситуација из различитих углава (према Чукановић-Каравидић 2006: 33).

У актуелној читанци за четврти разред гимназије издавача Нови Логос (Петровић, Ђурић et al 2022), у складу са програмом из 2020. (ПШПГ 2020), у одељку „Послератни модернизам“, поред поезије, заступљени су одломци романâ *Проклеџа авлија* (1954) И. Андрића, *Прољећа Ивана Галеба* (1957) В. Деснице, *Корени* (1954) Д. Ђосића, *Лелејска јора* (1957) М. Лалића, *Дервиш и смрт* (1966) М. Селимовића, затим приче „Башта сљезове боје“ и „Заточник“ Б. Ђошића из збирке приповедака *Башта сљезове боје* (1970), као и одломак романа *Ујошреба човека* (1976) А. Тишме.

Прва збирка прозе из друге половине XX века која се обрађује у настави је Ђошићева *Башта сљезове боје*. Од српских аутора који тематизују НОБ, Ђошић је током шездесетих, седамдесетих и осамдесетих у наставном контексту био најзаступљенији писац. У четвртом разреду гимназије као изборни садржај обрађује се и приповетка „Лилика“ Д. Михаиловића, из збирке *Фреде, лаку ноћ* (1967) (ПШПГ 2020: 41). Ове приповетке нема у *Чишњанци*. У настави се интерпретирају и касније настале, постмодернистичке прозне књиге *Енциклопедија мртвих* (1983) Д. Киша и *Нови Јерусалим* (1988) Б. Пекића. Таквом прегледу недостаје приповетка из

педесетих година. Њу би свакако најбоље представиле Исаковићеве приче из *Велике деце* и Булатовићеве из књиге *Ђаволи долазе*. Ове две збирке прозе се помињу у читанкама, у уводним прегледним текстовима о послератној књижевности (Петровић, Ђурић et al 2022: 174; Бајић, Павловић et al 2020: 158; и др.). Књига *Велика деца* прва је значајнија збирка приповедака у нашој послератном књижевном стваралаштву. У настави би могла бити повод и за, рецимо, осврт на прозну збирку *Рани јади* Д. Киша, која се обрађује у првом разреду гимназије (ПНУТ 2020: 55). *Велика деца* као приповедна збирка у којој се приче на различите начине гранају и преплићу може се у том смислу поредити и са Ђошићевом *Башићом сљезове доје*, а обрадом Исаковићеве књиге могу се истаћи и поетичке разлике у односу на роман, посебно у односу на Андрићев прстенасти роман *Проклећа авлија*.

* * *

Књига приповедака *Велика деца*, литерарно најуспелије и најкохерентније дело Антонија Исаковића, од шездесетих година XX до друге деценије XXI века била је заступљена у наставним плановима и програмима. Исаковићева збирка једна је од карика у ланцу модернизаторске послератне прозе, у ком су дела М. Лаалића, В. Деснице, Д. Ђосића, О. Давича и др. У контексту савремене наставе, Исаковићево дело би хронолошки, тематски и по књижевном поступку било пре свега део прозне линије из педесетих година, у којој су Ђосићеви *Корени* и Лаалићева *Лелејска јора*, мада се у наставном контексту збирка *Велика деца* преко наведених аспеката може довести у везу и са другим делима, попут *Башиће сљезове доје* Б. Ђошића, *Ујојребе човека* А. Тишме и др.

Трагалаштво, један од основних принципа методике као теоријске и практичне дидактичке дисциплине, подсећа нас да непрестано треба трагати за новим могућностима подстицања ученика на рад, затим за креативним поступањима у тумачењу наставне грађе, као и за средствима помоћу којих се то што успешније чини (Илић 1998: 22). Тако се Исаковићево дело, као и дело других писаца, може интерпретирати на несагледив број начина, између осталог и у корелацији са другим наставним предметима. Поред тога што омогућава корелацију са филмом, наставна обрада прича из *Велике деце*, које тематизују борбу у оквиру пете непријатељске офанзиве, може се ослонити и на ученичка знања из историје. Пошто се у четвртој разреду гимназије обрађује савремено доба, односно историја XX века, у настави језика и књижевности треба охрабривати тзв. хоризонталну корелацију са овим предметом. Тако би матуранти, примерице, могли критички приступити одабиру репрезентативних српских писаца у одељку „Наука и култура Југославије и Србије“ у уџбенику за историју (Лопандић, Миликић et al 2021: 335–343).

Из Исаковићевих прича у читанкама су у време комунизма каткад издвајани политички подобни елементи, чиме су се остваривали ванлитерарни циљеви наставе. Ипак, приповетке А. Исаковића доминантно су се читале као врхунски примери књижевноуметничких текстова, како у средњој, тако и у основној школи. Наша анализа методичко-дидактичке апаратуре читанки показала је да су у вези са Исаковићевим делом можда недовољно истицани књижевни корени и подстицаји

Исаковићевог дела, а они су везани за европску и српску реалистичку баштину, за нашу народну и модернистичку традицију. О њима је писала Виолета Јовановић у монографији *Тренови и раскрића*, која би била од велике помоћи и у методичком уоквиравању Исаковићевог дела. Као пропратни текстови о Исаковићу у читанци могли би стајати и они које су написали Б. М. Михиз, Д. М. Јеремић, М. Пантић, Ј. Делић и др. Чини се и да у настави није довољно искоришћен ни потенцијал интервјуа које је овај писац дао, мада је, рецимо, у *Чиианци* (Бајић, Павловић et al 2020: 251), у функцији локализовања одломака и мотивисања ученика, дат осврт на интервју у ком Исаковић говори о побудама за писање „Кашике“.

Конечно, Исаковић је писац који редукује и сажима књижевни израз. Код њега је често пресудан детаљ. Стога, ако се његово дело врати у наставу, у читанци би ваљало да буде нека прича дата у целости. У контексту основношколског образовања и васпитања то би свакако могла бити поново „Кашика“, антологијска прича снажног емоционалног набоја. На нивоу гимназијског образовања, имајући у виду приповетке које су краће, у читанци би се могле наћи приче „Повратак“ или „Вече“. Приповетка „Кроз грање небо“, чији су одломци давани у читанкама, више је прича атмосфере, у њој није толики акценат на заплету. Помало је разводњена, те није најрепрезентативнија за Исаковићеву прву књигу, у којој поента заузима значајно место.

ИЗВОРИ

- Антош, Букша 1959: Antoš, Antica, Bukša, Juraj, *Čitanka za V. razred osnovne škole*, četvrto nepromijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1959.
- Бајић, Павловић et al 2020: Бајић, Љиљана, Павловић, Миодраг, Мркаљ, Зона, *Чиианка: Уџбеник за четврти разред гимназија и средњих стручних школа*, четврто издање, Београд: Klett.
- Букша, Антош 1976: Bukša, Juraj, Antoš, Antica, *Za novim vidicima: Čitanka za osmi razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1976.
- Вученов, Димитријевић 1970: *Чиианка за IV разред гимназије*, осмо издање, Београд: Завод за издавање уџбеника социјалистичке републике Србије, 1970.
- Гудељ 1966: Гудељ, Петар, *На звезданим друмовима: чиианка за осми разред основне школе*, прво издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1966.
- Гудељ 1974: Гудељ, Петар, *На звезданим друмовима: чиианка за осми разред основне школе*, осмо допуњено издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1974.
- Гудељ 1980: Гудељ, Петар, *Светионици слободе: чиианка за VIII разред основне школе*, Приштина: Завод за уџбенике и наставна средства Социјалистичке АП Косова, 1980.
- Гудељ, Гудељ 1979: Гудељ, Борка, Гудељ, Петар, *Срце над равницом: Чиианка за осми разред основног васпитања и образовања*, друго издање, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1979.
- Диклић, Марек et al 1991: Диклић, Звонимир, Марек, Јурај, Стефановић, Стеван, *Чиианка за осми разред основне школе*, прво издање, Сарајево: Књижевна заједница „Другари“, 1991.
- Исаковић 1953: Исаковић, Антоније, *Велика деца*, Београд: Ново поколење, 1953.
- Исаковић 1962: Исаковић, Антоније, *Пајрај и вајра: њријовейке*, Београд: Нолит, 1962.
- Лукић, Пијжурца 1968: Лукић Драган, Пијжурца, Сретен, *Осми корак: чиианка за VIII разред основне школе*, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1968.
- Личина, Шекара et al 1999: Личина, Светозар, Шекара, Лука, Гаковић, Војислав, Стефановић, Стеван, *Чиианка за осми разред основне школе*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске, 1999.

- Лопандић, Миликић et al 2021: Лопандић, Душко, Миликић, Ратомир, Милиновић, Мања, *Историја 4: Уџбеник са одабраним историјским изворима за четврти разред гимназије ошине и друштво-језичког смера*, прво издање, Београд: Нови Логос, 2021.
- Ковачевић, Вучковић-Ђинђур 2009: Ковачевић, Љубомир, Вучковић-Ђинђур, Радинка, *Читанке ошине откривају тајне стварања: Читанка за осми разред деведесетих основне школе*, Подгорица: Завод за уџбенике и наставна средства, 2009.
- Несторовић, Грушановић 2012: Несторовић, Зорица, Грушановић, Златко, Пујић: *Читанка за седми разред основне школе*, прво издање, Београд: Klett, 2012.
- Николић, Милић 2004: Николић, Љиљана, Милић, Босиљка, *Читанка са књижевнотеоријским појмовима, за IV разред средње школе*, дванаесто издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Петровић, Ђурић et al 2016: Петровић, Предраг, Ђурић, Мина, Сувајџић, Бошко, Станковић-Шошо, Наташа, *Читанка 4: за четврти разред гимназија и средњих стручних школа*, прво издање, Београд: Нови Логос, 2016.
- Петровић, Ђурић et al 2022: Петровић, Предраг, Ђурић, Мина, Сувајџић, Бошко, Станковић Шошо, Наташа, *Српски језик и књижевност: Уџбеник за четврти разред гимназије*, друго издање, Београд: Нови Логос, 2022.
- Хаџић, Идризбеговић 1990: Hadžić, Osman, Idrizbegović, Amira, Marek, Juraj, *Čitanka za 8. razred osnovne škole*, Sarajevo: „Svjetlost“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990.
- Чолак 1980: Чолак, Тоде, *Читанка са теоријом књижевности, за четврти разред усмерене образовања*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1980.
- Чубелић 1960: Čubelić, Tvrtko, *Čitanka za VIII. razred osnovne škole*, VI. nepromijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1960.
- Шекара, Личина et al 2005: Шекара, Лука, Личина, Светозар, Стевановић, Стеван, Гаковић, Војислав, *Читанка за осми разред основне школе*, треће издање, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић 1994: Бајић, Љиљана, *Методички приручници збирци приповедне прозе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1994.
- Бандић 1958: Бандић, Милош, *Време романа: 1950–1955*, Београд: Просвета, 1958.
- Вучетић 2016: Vučetić, Radina, *Monopol na istinu: Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, Beograd: Clio, 2016.
- Димић 1988: Dimić, Ljubodrag, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945–1952*, Beograd: Rad, 1988.
- Илић 1998: Илић, Павле, *Методике наставе српског језика и књижевности у наставној теорији и пракси*, друго, прерађено и допуњено издање, Нови Сад: Змај, 1998.
- Исаковић 1990а: Исаковић, Антоније, „Гледао сам свет око себе и претварао га у књиге“, разговор води Зоран Рајић, у: *Савремена српска проза: зборник радова са шестих књижевних сусрета „Савремена српска проза“, 2–3. новембар 1989, Трстеник*, ур. Верољуб Вукашиновић, Трстеник: Народна библиотека Радничког универзитета, 1990, стр. 39–43.
- Исаковић 1990б: Исаковић, Антоније, „Поподне у редакцији“, разговор води Мухарем Первић, у: Антоније Исаковић, *Говори и разговори*, Горњи Милановац, Приштина: Дечје новине, Јединство, стр. 25–49.
- Исаковић 1990в: Исаковић, Антоније, „О краткој причи“, разговор води Бошко Руђинчанин, у: Антоније Исаковић, *Говори и разговори*, Горњи Милановац, Приштина: Дечје новине, Јединство, стр. 82–90.
- Исаковић 1990г: Исаковић, Антоније, „Роман о Голом отоку“, разговор води Боžo Кривокапић, у: Антоније Исаковић, *Говори и разговори*, Горњи Милановац, Приштина: Дечје новине, Јединство, стр. 91–118.

- Јовановић 2009: Јовановић, Виолета, *Трени и раскрића*, Београд: Просвета, 2009.
- Ковачевић, Чабаркапа et al 1993: Ковачевић, Љубомир, Чабаркапа, Петар, Радуновић, Бранко, Јововић, Радоје, „Концепција читанке за основну школу“, *Васиљїяње и образовање*, св. 1 (1993), стр. 95–104.
- Лукинић 2020: Лукинић, Невена И., „Хорхе Луис Борхес – херменеутички изазов наставе књижевности“, *Годишњак Кашегре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, год. 15 (2020), стр. 317–332.
- Лукић 1968: Lukić, Sveta, *Savremena jugoslovenska literatura (1945–1965): rasprava o književnom životu i književnim merilima kod nas*, Београд: Prosveta, 1968.
- Марковић 1996: Марковић, Предраг Ј., *Београд између истока и запада 1948–1965*, Београд: Службени лист СРЈ, 1996.
- Михајловић 1954: Миајловић, Борислав, „Velika deca' Antonija Isakovića“, *Nova misao: mesečni časopis*, год. 2, sv. 1. (jan. 1954), str. 113–115.
- Мркаљ 2014: Мркаљ, Зона, „Типови локализовања књижевних текстова у читанкама“, *Прилози насћавави српској језика и књижевности*, год. 2, бр. 2 (2014), стр. 71–84.
- Олујић 1959: Олујић, Grozdana, „Revolucija iz ugla Antonija Isakovića“, u: *Pisci o sebi*, Београд: Младо поколенје, 1959, str. 39–45.
- Палавестра 1972: Палавестра, Предраг, *Послерајна српска књижевност 1945–1970*, Београд: Просвета, 1972.
- Пантић 1997: Пантић, Михајло, „Приповетке Антонија Исаковића“, предговор у: Антоније Исаковић, *Подне: изабране љриповейке*, избор и пропратни текстови Михајло Пантић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, стр. 7–14.
- Радић 1990: Радић, Милан, „Уводна реч“, у: *Савремена српска љроза: Зборник радова са шестих књижевних сусрећа „Савремена српска љроза“ 2–3. новембар 1989*, ур. Верољуб Вукашиновић, Трстеник: Народна библиотека Радничког универзитета, 1990, стр. 7–10.
- Радовић 2003: Радовић, Горан, *Вијенац љриповеједака*, Београд: Просвета, 2003.
- Стевановић 1982: Стевановић, Видосав, „Антоније Исаковић, писац оскудних времена“, поговор у: Антоније Исаковић, *Трен 2: Казивања Чејерку*, Београд: Просвета, 1982, стр. 291–339.
- Чукановић-Каравидић 2006: Чукановић-Каравидић, Марија, *Естетика читанке*, Београд: Институт за економику и финансије, 2006.
- Џаџић 1990: Џаџић, Петар, „Драма савести јунака у прози Антонија Исаковића“, у: *Савремена српска љроза: Зборник радова са шестих књижевних сусрећа „Савремена српска љроза“ 2–3. новембар 1989*, ур. Верољуб Вукашиновић, Трстеник: Народна библиотека Радничког универзитета, 1990, стр. 19–24.

СКРАЋЕНИЦЕ

- ОРСХЈ 1968: Краговац, Даринка; Максимовић Вера, Драгутиновић, Вера, *Оријентациони расцоред насћававој љрадива српскохрвајској језика (за VI, VII и VIII разред основне школе и Мејодска уџујсћава за рад по читанкама Пејтра Гудеља (Крилата земља, Језеро на Зеленгори, На звезданим друмовима)*, Београд: Научна књига, 1968.
- ОУОСНАО 2021: „Опште упутство за остваривање слободних наставних активности од петог до осмог разреда основног образовања и васпитања“, *Службени гласник Републике Србїје: Просвејтни гласник*, год. LXX, бр. 17, 5. новембар 2021, стр. 58–59.
- ПШПГ 2020: „Правилник о изменама Правилника о плану и програму наставе и учења за гимназију“, *Службени гласник Републике Србїје: Просвејтни гласник*, год. LXIX, бр. 12, 24. август 2020, стр. 1–50.
- ПНУГ 2020: „Правилник о плану и програму наставе и учења за гимназију“, *Службени гласник Републике Србїје: Просвејтни гласник*, год. LXIX, број 4, 2. јун 2020, стр. 1–784.

Magda G. MILIKIĆ

ANTONIJE ISAKOVIĆ'S PROSE IN THE TEACHING CONTEXT

SUMMARY

The focus of the research was on the prose of Antonije Isaković in the context of teaching literature and language. Since the sixties of the 20th century, the stories from Isaković's first prose book *Velika deca* (1953) have been covered in classes, while Isaković's prose is not represented in current plans and programs. In elementary schools, the stories "Kašika" and "Crveni šal" were interpreted, while in secondary schools and gymnasiums was covered the prose collection *Velika deca* or a selection from it. The paper examined the status of Isaković's prose in the teaching context, based primarily on reading books from that period. Moreover, the research was an occasion for the analysis of the didactic-methodical apparatus of reading books, which are elementary textbooks for the teaching of literature.

Key words: Antonije Isaković (1923–2002), *Velika deca*, methodology, teaching, reading book, Serbian language, Serbian language and literature.